

ВІДГУК

на дисертацію Ковальчук Юлії Василівни

«Феномен любові у європейській філософії XIX–XX століть:

онтологічно-екзистенційний вимір»,

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії

Чи є любов філософською категорією? Вочевидь, не у всіх філософських системах ми її знайдемо. Коли Володимир Іларіонович Шинкарук заговорив про екзистенціали Віри, Надії, Любові, це було досить незвичним для парадигми марксистської філософії. Важко знайти категорію любові у Гегеля, Гуссерля, або, скажімо, в аналітичній філософії. З іншого боку, як слушно нагадує дисертантка, саме поняття філософії вже містить у собі любов; втім, варто врахувати, що *φιλία* у греків – не одне й те саме, що *Ἔρως*, або, скажімо, *ἀγάπη*. Зрештою, філософська характеристика любові залежить від того, як ми будемо розуміти саму філософію – чи вдавати з неї «строгу науку», чи підходити до неї як до пошуку сенсу життя. Вочевидь, впливає тут і чинник взаємовідносин філософії та релігії – адже християнство є релігією любові, і будь-яка філософія, бодай якось дотична до християнської релігії, буде так чи інакше осмислювати цей феномен. Дійсно, ми зустрічаємо категорію любові у багатьох філософських напрямках останніх двох століть – в антропологічному матеріалізмі та екзистенціалізмі, філософській антропології та філософії діалогу, неотомізмі та філософії всеєдності і т. ін. До речі, і філософських дисертацій, так чи так присвячених любові, останнім часом побільшало, у тому числі в Україні; дисертація Юлії Ковальчук у цьому сенсі скоріше – тенденція, ніж виняток.

Для дисертантки любов є екзистенційною категорією (с.5), тому основними історико-філософськими персоналіями дослідження постають філософи-екзистенціалісти – С. К'єркегор, М. де Унамуно, М. Бердяєв, Г. Марсель та Ж.-П. Сартр. При цьому ставиться завдання «здійснити дослідження онтологічного виміру любові крізь екзистенційну призму» (с.5). Загалом, виходячи з окресленого розуміння центральної категорії, вибір історико-філософської традиції можна вважати виправданим. Відповідним чином формулюються основна мета

та завдання дослідження, його об'єкт та предмет. Ці формулювання можна вважати адекватними.

У першому розділі належним чином розглядаються джерельна база, історіографія та методологія дослідження. При цьому вже на етапі аналізу першоджерел дисертантка намагається впровадити класифікацію, визначену її концептуальним підходом, а саме – виокремлює першоджерела, що присвячені розгляду любові як шляху становлення індивідуальності; першоджерела, у яких філософи досліджують феномен любові до іншого; першоджерела, що становлять філософську розвідку у сфері любові до Бога (с.11). Вочевидь, слід розуміти певну схематичність, а можливо й штучність такого розподілу, хоча в межах поставлених завдань він може бути виправданим. В умовах практичної неосяжності філософської літератури, присвяченої феномену любові, слід визнати, що джерельна база, окреслена та залучена авторкою дисертації, є достатньо репрезентативною.

Розгортання логічної структури дослідження у наступних розділах 2–4 визначається концептуальною позицією, яку авторка визначає як «стадійне становлення людської екзистенції: послідовно виявити любов як чинник набуття особистісного «Я», любов як чинник налагодження стосунку з Іншим, любов як можливість стосунку з Особистістю трансцендентною» (с.6). Цю концептуальну позицію можна вважати основною ідеєю дисертації, навколо якої вибудовується все дослідження; власне, ця ідея фіксується в основних пунктах наукової новизни. Йдеться про розуміння онтологічного статусу любові в контексті комунікативної стратегії сприйняття людського існування (перший пункт), про розуміння діалогічного характеру любові за умови «утвердження нових онтологічних засад людської екзистенції на шляху до самоусвідомлення та самоздійснення (другий пункт); нарешті, у третьому пункті прямо йдеться про зв'язок сформульованої авторкою стадійної концепції зі «стадіями екзистенції Сьорена К'єркегора – естетичною, етичною та релігійною. До речі, мабуть, не випадково, що саме ті підрозділи дисертації, які присвячені аналізу концепцій данського мислителя виглядають у дисертації найбільш ґрунтовними.

Втім, можна констатувати, що в цілому авторкою дисертації проведений серйозний науковий аналіз поставленої проблеми, що дозволило зробити цікаві та обґрунтовані висновки. Йдеться, зокрема, про розкриття екзистенціалістсь-

кого розуміння любові як «способу віднайдення шляху до самого себе», і одночасно – «діалогічної сутності любові» (с.176). Цікавим видається висновок про те, що «в екзистенційній доктрині любов мислиться не лише як прояв людської екзистенції, але й набуває значення самобутнього феномену – утверджується її онтологічний вимір та аксіологічний аспект» (с.177), – втім, здається, обґрунтування цього висновку вимагає від авторки дещо розширити коло початково окреслених персоналій, залучивши, наприклад, Франца Баадера. Важливим висновком є твердження, що «феномен любові є і трансцендентним буттям», і одночасно, «як прояв людської екзистенції, вона набуває форми дії, відповіді присутності на запити та виклики буття, здійснюючись у практичній площині» (с.177).

Зацікавлюють також компаративістські сюжети дослідження, тобто порівняння концепцій любові досліджуваних авторів між собою – в результаті означена як предмет дослідження «специфіка тлумачення феномену любові у філософських концепціях екзистенційних мислителів ХІХ–ХХ століть» постає зовсім не одноманітною і безбарвною. Так, наприклад, привертає увагу аналіз і висновок про «повну відміну концепції любові Габріеля Марселя від відповідної концепції Жана-Поля Сартра, при цьому «найвиразнішу відмінність» дисертантка справедливо вбачає в тому, що представник атеїстичного екзистенціалізму Сартр «прирік світ на безодню ніщо», тоді як релігійний мислитель Марсель «дарує світу зцілення від ніщо завдяки любові» (с.110). Також неодноразово зустрічаємо цікаві порівняння та розрізнення авторкою філософії любові у М. Бердяєва з позиціями інших екзистенціалістів (с.121, 173, 177 та ін.).

Ще одним нестандартним, але цілком виправданим в межах окресленої проблематики, є включення у структуру дисертації спеціального підрозділу, присвяченого «ситуації любові у біографії філософа», що трактується як «спосіб набуття та віднайдення буття «Я»». Авторка послуговується розробками у царині біографічного підходу до історико-філософського дослідження, представленими, зокрема, працями українського дослідника В. Менжуліна (можна було б додати ще праці І. Голубович), і розглядає філософські погляди досліджуваних мислителів крізь призму їх творчого та життєвого шляху за допомогою біографічного підходу, що у контексті означеної проблематики є більш ніж

доречним (можна лише пожалкувати, що відповідний підрозділ 2.3 виявився надто маленьким).

Зазначені здобутки дисертації не вичерпують усього її позитивного змісту. В цілому потрібно зазначити, що дисертація написана логічно, науково грамотно, стилістично витримано. Висновки і положення наукової новизни загалом отримують у тексті достатнє обґрунтування. Робота є самостійною працею, автором використане широке коло необхідних для доведення висновків джерел.

Проте варто також зупинитись на певних зауваженнях та побажаннях до цієї роботи.

1. Перше зауваження стосується техніки роботи з першоджерелами. Перш за все, йдеться про доцільність спиратися на тексти досліджуваних мислителів мовою оригіналу, використовуючи існуючі переклади вже як додаткове джерело. Також варто звертати увагу на якість видань відповідних першоджерел. Тематичні збірки, якими послуговувалась дисертантка (наприклад, при дослідженні текстів Миколи Бердяєва), мають не академічний, а популяризаторський характер – вони не тільки штучно обмежують коло досліджуваних текстів чийсь суб'єктивним вибором, але й можуть внести плутанину в їх ідентифікацію. Наприклад, у Бердяєва немає праці «Світоспоглядання Достоевського. Любов», на яку посилається дисертантка на с. 132 та 134, а також у бібліографії (с.182), – «Любовь» – це лише одна глава (п'ята) його книги «Миросозерцание Достоевского», що вийшла 1923 року (до речі, ця правильна назва також згадується дисертанткою на с.165). А частину другої глави праці Бердяєва «Самопознание», названу автором «Размышления об эросе», можна, звичайно, характеризувати як «філософське есе» (с.14, 112), але навряд чи – як «статтю» (с.170); і хоча авторка дисертації знає, що цей текст є просто частиною «Самопізнання» (с.14, 170), одночасно вона говорить про нього як про самостійну працю (с.112, 124), подаючи і в бібліографії ці дві назви як окремі праці (с.182).

2. Друге зауваження також стосується першоджерел, а саме – їх класифікації. З одного боку, варто ще раз підкреслити слухність чіткого розрізнення авторкою власне першоджерел і дослідницької («коментаторської») літератури, або історіографії проблеми – на жаль, практика показує, що далеко не всі автори історико-філософських дисертацій розрізняють ці поняття. Одночасно, певне здивування виникає, коли ми серед «коментаторської літератури» знаходимо

уривки Емпедокла, «Бенкет» Платона, «Листи до Елоїзи» П'єра Абеляра чи «Сенс любові» Вол. Соловйова. Вочевидь, це праці дещо іншого штибу, ніж, наприклад, книги та статті Івіна, Семенової чи Демидова. Якщо авторка обмежила коло свого дослідження п'ятьма філософами-екзистенціалістами, то це не є підставою відносити інших філософів, цілком самостійних у своєму філософуванні з приводу любові, до «коментаторської» літератури. «Підгрупа А» «другої групи» літератури, за класифікацією дисертантки, тобто «тексти, присвячені критичному дослідженню феномену любові, зокрема в екзистенційному аспекті» – це все ж власне першоджерела, які допомагають поставити досліджуваних авторів у відповідний історико-філософський контекст, а тому вони цілком «заслужували» їх розгляду в першому, а не другому підрозділі першого розділу. Принагідно додам, що серед «коментаторської» літератури можна було б принаймні згадати дисертаційні роботи молодих українських дослідників, які, як на мене, можуть розглядатись вже як тенденція у дослідженні феномену любові, до якої належить і праця нашої дисертантки, наприклад: Миргородський А.О. «Концепт любові у філософії російського Срібного віку» (2014), Шаталович О.М. – кандидатська дисертація «Етико-сотеціологічна концепція еросу в православній релігійно-філософській традиції» (2009) та докторська «Ідея сім'ї в метафізичному вимірі (історико-філософська реконструкція)» (2015), Туренко В.Е. «Феномен любові: філософсько-антропологічні виміри східнопатристичної традиції» (2014) та ін. Дотичними до теми також є також праці І.В.Клочкова про Унамуно (напр., Трагедія життя особистості у творчості М. де Унамуно / І. В. Клочков // Мультиверсум. Філософський альманах. 2014. Вип. 1), або Савонової Г.І. про Бердяєва (дисертація «Метафізика свободи в екзистенціальній філософії М.О. Бердяєва» 2013). Можливо, всі ці праці мало б додали до дослідження нашої дисертантки, але тоді так і потрібно було б сказати, інакше виникає враження певних прогалин в історіографічному аналізі.

3. Третє зауваження радше треба розглядати як побажання. Адже кожен дослідник має право на власний розсуд – з відповідним обґрунтуванням – обирати персоналії, які стають предметом його дослідження. Вище уже йшлося про відповідне обґрунтування в цій дисертації, і воно є прийнятним. Разом з тим, не можна не помітити, що обрані межі час від часу стають мовби завузькими для дисертантки – і вона «відволікається» від обраних авторів, і пише то про Абе-

ляра, то про Соловйова, то про Баадера, то про Фромма, то про Бубера та інших діалогістів і т. ін. При цьому ці «відволікання» мають не тільки цілком природний для історико-філософського дослідження характер компаративного аналізу або пошуку витоків досліджуваних концепцій, а подекуди постають, так би мовити, дослідженням паралельних традицій. Цей факт, здається, має підштовхнути дисертантку до думки, що «онтологічно-екзистенційний вимір феномену любові» можна віднайти не тільки у філософів-екзистенціалістів, але й в томізмі та філософії всеєдності, у філософській антропології та у філософів Франкфуртської школи і т. ін. Серед авторів, які могли б бути залучені до подальшого аналізу, можна було б вказати на Макса Шелера (який згадується дисертанткою лише в загальному переліку, хоча його праця «*Ordo amoris*» присутня в бібліографії), а також на Дітріха фон Гільдебранда з його працею «*Das Wesen der Liebe*» (у російському перекладі «*Метафізика любові*»), нарешті – на Семена Франка, який, зокрема, у «*Непостижимом*» розвиває тему любові в контексті екзистенційно-онтологічних відносин «я-ты» і «Бог-со-мною».

4. Серед в основному виважених і адекватних формулювань висновків та наукової новизни все ж можна зустріти не зовсім коректні. Наприклад, з першого абзацу загальних висновків випливає, що авторкою запропонованої до розгляду дисертації вдалося «по-новому визначити сутність любові» (с.176). Вочевидь, по-перше, така мета й не ставилась в роботі історико-філософського, а не, скажімо, філософсько-антропологічного характеру, а по-друге, якби це було дійсно так, то ми мали б всі підстави не тільки одразу підняти статус присуджуваного наукового ступеня з рівня кандидата до рівня доктора наук, але й поставити ім'я нашої шановної дисертантки поруч з іменами Платона, К'еркегора чи Вол. Соловйова. Втім, можливо колись так і буде...

5. На тлі загалом досить грамотної наукової мови дисертантки все ж маю вказати на одну, можливо, технічну, але таку, що набуває смислового характеру помилку. На с.5 дисертантка вказує на репрезентантів екзистенційних ідей філософії любові «окресленого історіософського періоду» – вочевидь, має бути «історико-філософського періоду», адже «історіософія» та «історія філософії» – різні речі.

Висловлені зауваження і побажання суттєво не впливають на в цілому позитивну оцінку представленої дисертації. Загалом можна констатувати, що пос-

тавлена мета дисертаційної роботи досягнута, а визначені завдання виконані. Авторкою сформульована низка положень, котрі мають ознаки наукової новизни і розв'язують важливу історико-філософську проблему, пов'язану із філософським осмисленням тлумачення феномену любові як визначального фактору формування і розвитку людської особистості в екзистенційній філософії XIX–XX століть. Достовірність цих положень підтверджується проведенням у роботі аналізом із залученням широкого кола першоджерел. Основні положення дисертації розкриваються в авторефераті і достатньої кількості фахових статей, а також апробовані автором на представницьких міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Таким чином, дисертація Ковальчук Юлії Василівни «Феномен любові у європейської філософії XIX–XX століть: онтологічно-екзистенційний вимір» відповідає вимогам до наукових досліджень такого рівня, визначеним п. 11, 12 чинного Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії.

Офіційний опонент

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін

Полтавського національного технічного

університету імені Юрія Кондратюка

Г.Є. Аляев

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор – проректор з науково-педагогічної роботи

Полтавського національного технічного

університету імені Юрія Кондратюка

доктор технічних наук, доцент

Б. О. Коробко